

CSEERNUS SÁNDOR

TÖRTÉNELEM ÉS FIKCIÓ: Magyarországi Károly úr regénye

A francia forráskiadványok nagy sorozatai mellett egyre gyakrabban találkozunk olyan művekkel, amelyek a különböző regionális központokban folyó feltárómunka eredményeit teszik hozzáférhetővé a szakemberek szélesebb köre, illetve az érdeklődő olvasók számára. A közelmúltban a toulouse-i egyetem kiadásában jelent meg egy újabb, több szempontból is igen érdekes szöveg, mely a *Roman de Messire Charles de Hongrie* címet viseli, s először vállalkozik a Nemzeti Könyvtárban őrzött középkori regény (BN 1467) kiadására.¹

A kézirat meglehetősen nehéz feladat elé állítja azt, aki a részletesebb tanulmányozást tűzi célként maga elé. Ennek oka mindenekelőtt nem a szöveg, vagy az írásmód nehézségében rejlik, hanem abban, hogy a kézirat igen kevés biztos fogódzót ad. Ismeretlen a szerzője, s a kéziraton nincs olyan dátum, amely a keletkezés idejével kapcsolatban bármilyen eligazítást adna, sem olyan adat, mely utalna a megírás helyére, esetleg arra a területre, ahonnan a szerző származik. Nem tudjuk, hogy megrendelésre született-e, sem azt, hogy ajánlották-e valakinek, vagy valakiknek. Ráadásul M. L. Chênerie bevezető tanulmányából kitetszik, hogy a kézirat egyetlen példányban maradt fent (ami egyben arra is következtetni enged, hogy nem vált korában széles körben ismertté), s az az egyetlen példány is másolat.²

A regény nem teljesen ismeretlen a magyar szakemberek előtt. Tudomásunk szerint a magyar szaksajtóban elsőként Marczali Henrik tesz róla említést, amint a Francia Nemzeti Könyvtárban végzett forráskutató munkájának adott fázisát összegzi a következőképpen: „Végre hazánk mint meseország is szerepel. Az 1378. számú francia regény *Charles Roy de Hongrie* teljesen költött elbeszéléseket helyez épp oly költött király uralma alá, Artus mondakörének módjára.”³ A sommás bemutatás minden

¹ Le Roman de Messire Charles de Hongrie, texte en prose du XVe siècle. Ed. par M. L. CHÊNERIE. Toulouse 1992. 1–190. Introduction: IX–XLVI. (A kézirat megjelenésére SZABICS IMRE hívta fel a figyelmet, akinek ezúton mondok köszönetet.)

² CHÊNERIE: i.m. IX–X.

³ MARCZALI H.: „Közlemények a párizsi nemzeti könyvtárból”. Magyar Történelmi Tár. II/14. Bp. 1877. 88. már beszél róla. Ugyancsak bekerült a Kont-féle bibliográfia előszavába, KONT, I.: Bibliographie française de la Hongrie, Paris, 1913, IX–X. Megjegyzendő azonban, hogy ezidáig kideríthetetlen okokból a Marczali és a Chênerie, valamint Kont által megadott azonosítási számok (1378 ill. BN. 1467) eltérnek egymástól. (Ez utóbbi a pontos.)

bizonytal a regény történeti értékének szól, s amennyiben a mű nem tartalmaz konkrétan tekinthető történeti adatokat, nem is tekinthető igaztalannak. Mindenesetre további alaposabb kutatásra sem ösztönzött.⁴

Ugyanakkor köztudott, hogy a neolatin nyelvű középkori irodalmakban (melyek gyakran álltak kölcsönhatásban egymással) Magyarország, a magyarok, a magyar király, a magyar királynő, vagy éppen a magyar királyné szerepeltetése nem mondható ritkának, mint ahogy az is, hogy a „magyar motívum” megjelenése mögött nem egyszer valós történeti kapcsolatok húzódtak.⁵

A toulouse-i kiadás bázis-kéziratához visszatérve, összegezzük azokat az információkat, amelyeket a szöveg kiadója és az igen alapos bevezető tanulmány szerzője egybegyűjtött. Az eredeti szöveget tehát másolatban ismerjük, mely papírra készült, és a legnagyobb valószínűség szerint a XVI. sz. elejéről származik. Díszített alig tartalmaz (az iniciálékon kívül semmit), a kéziratot több (legalább két) személy másolta, és az sem kizárt, hogy szerzősége nem egyetlen személyhez kötődik. A másolás minőségét a szakértők igen gyatrának ítélik, ami a szövegfilológiai tanulmányozást is igen nehezíti és annak eredményeit labilissá teszi.⁶

⁴ A Magyar Történelmi Tár idézett kötetében számos, a XIV–XV. századi magyar külpolitikára, illetve a magyar-francia kapcsolatokra vonatkozó dokumentum közlését olvashatjuk. Marczali már idézett munkáján kívül: ZAHN J.: „Nagy Lajos király mint közbenjáró Ausztria és Aquileja között (1360–1365).” 1–28., valamint ÓVÁRY L.: „A Nagy Lajos és V. Károly francia király között tervezett szövetség (1374–1376).” 29–82.

⁵ ÁLDÁSY A.: A XV. század nyugati elbeszélő forrásai. Bp. 1928.; GÁBRIEL A.: Les Rapports dynastiques franco-hongrois au Moyen-Age. Bp. 1944.; KOSÁRY D.: Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába. I. Bp. 1951. vonatkozó részek; KONT, i.m., 1–5., és újabban TOULOUZE, H.: Nouvelle bibliographie française de la Hongrie, Le Moyen Age, (manuscrit). BIRKÁS G.: Eustache Deschamps magyarországi utazásai és magyar vonatkozású költeményei. Egyetemes Philológiai Közöny. Bp. 1918.; Uő. Francia utazók Magyarországon. *Acta Univ. Szegediensis, Sectio Philologica*. T. XVI. Szeged 1948.; A. MOISAN: „Répertoire des noms propres des personnes et des lieux cités dans les chansons de geste françaises et oeuvres étrangères dérivées”. Genève 1986. *Publications Romanes et Françaises* 172. I. vol. 1–2. A Noms de personnes noms de lieux vonatkozó részei; továbbá CSERNUS S.: „Mutation de l’historiographie française et élargissement de son horizon au XVe siècle”. *Acta Historica* 87. Szeged, 1988. 3–17.; Uő. „XV. századi francia útleírások Magyarország-képe”. In: *Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon*. II., NMFT, Budapest-Szeged 1993. 1006–1019. Hasonló folyamatok játszódnak le a magyar-spanyol kapcsolatokban, ahol a magyar motívumok, elsősorban a dinasztikus kapcsolatok miatt, rendre megjelennek, s gyakran a dél-franciaországi irodalomban is nyomon követhetők a megélvő kölcsönhatások következtében. BRACHFELD O.: „Magyar vonatkozások a régi katalán irodalomban és a katalán népballadában”. *Bibliothèque de l’Institut Français à l’Université de Budapest*. No. 17. Bp. 1930. Uő. Árpádházi Jolánta, Aragónia királynéja, Szeged 1993.; lásd még FRAKNÓI V.: „Tanulmányaim Spanyolország állami levéltáraiban”. *Századok* 3. (1869), 150–165.; ANDERLE Á.: *Kalandozók és zarándokok. Magyar témák a középkori spanyol történelemben*. Szeged 1992.

⁶ CHENERIE: i.m. XIV–XV, XXI–XXII.; J. LAWRENCE–GOLDSTEIN: *A study of the old French prose romance „Charles de Hongrie”*. Phd. diss., London 1959. 10–15.

A XVIII. sz.-ból származó pergamen-kötés három teljes kéziratot tartalmaz; az első és egyben leghosszabb a *Roman de Messire Charles de Hongrie* (209 folio), a második egy *Troïlus* címen ismert Boccaccio-fordítás, melyet egy Anjou-ban bírói funkciót viselő Beauvau nevű úr készített (90 folio), harmadikként pedig egy ismeretlen szerző tizenöt oldalas költeménye következik a „gonosz gazdag”-ról (*La vie et regretz du mauvais riche*). A tanulmány szerint sem a műveknek, sem a szerzőknek nincs semmi közük egymáshoz. A papírokon azonosítható vízjelek a XV. sz. második felére datálják a papír készítését, s a kéziratban meglehetősen sok kihagyás, rövidítés, törlés és javítás található. A másolóműhely több helyről gyűjtötte be a kéziratanyagát, és az ország különböző helyeiről származó papírt használt fel.⁷

Említettük, hogy a kézirat nem ad semmiféle pontosítást az esetleges megrendelő, mecénás, vagy tulajdonos személyét illetően.

Az első azonosítható adat 1622-ből származik, amikor is Philippe Huraut-nak, Chartres püspökének a könyvtárát gazdagította. Ez az adat teszi lehetővé, hogy egy könyvtáröröklési rekonstrukció segítségével időben visszatérve a XIV. sz. közepéig M. L. Chênerie valószínűsítse az első tulajdonos Anjou-béli származását (vagy tisztségét) anélkül, hogy pontosabb azonosításra módot tudna találni.⁸

Nem ad semmiféle igazán megbízható támpontot a részletekbe menő nyelvi, fonetikai és morfológiai tanulmány sem; igen nehéz különválasztani, hogy bizonyos jelenségek a szerzőtől, vagy a másolóktól származnak-e, s így csupán azt lehet kikövetkeztetni, hogy a szöveg az ország keleti és nyugati, illetve délkeleti és délnyugati részéből származó információkat hordoz, valamint hogy a szókincs illetve a mondattani jellemzők a középfranciának nevezett nyelvi fejlődési fázis (ezt a korszakot 1340–1611 közé szokás tenni) általános vonulatához illeszkedik.⁹

A mű irodalmi szempontú elemzésével kapcsolatban csupán annyit kell feltétlenül megemlítenünk, hogy a *Charles de Hongrie* olyan, prózában írott történet, s a középkori regényirodalom azon részéhez tartozik, melyet Arthur/Artus-regénytípusként szoktak emlegetni a szakemberek. A műfajnak ez a középkorban rendkívül népszerű változata később sem vesztett bájából, a különböző korok rendre felfedezték maguk-

⁷ CHENERIE: i.m. IX–X.

⁸ A Huraut-család könyvtárának valószínű eredetét és feltételezett öröklési rendjét tanulmányozva a műben Valois-Orléans-i illetve Anjou-Bourbon kapcsolódást lehet valószínűsíteni. CHENERIE: i.m. XI–XIII. A Bourbon-vonulat kiaknázására eleddig nem történt kísérlet, pedig figyelemre méltó, hogy Jacques de Bourbon, egy ideig II. Johanna nápolyi királynő férje, maga is viselte a magyar királyi címet. MARCZALI: i.m. 88.

⁹ CHENERIE: i.m. XXXII–XXXIX.; A. J. GREIMAS–T. M. KEANE: Dictionnaire du Moyen Français. La Renaissance. Paris 1992.

nak.¹⁰ Ez a modell igen elterjedt volt, a történet szerkezete, stílusa a korábban felvetett kérdésekre magyarázatot nem ad. Mégis, a történetben megjelenő speciális elemek – melyekre az alábbiakban még visszatérünk – lehetőséget adnak bizonyos következtetésekre, képzettársításokra, melyek a regény keletkezésének idejére és körülményeire adhatnak különböző változatokat.

Magától értetődik, hogy a fentebb vázolt nehézségek következtében a regény-nyel kapcsolatos kutatások végzésekor felértékelődik az a bázisanyag, melyet a történelmi referenciák nyújthatnak. Erre utal a bevezető tanulmány történelmi háttérrel felvázoló része, amely végül is a datálási kísérlethez szükséges tényanyag döntő részét hivatott biztosítani.¹¹

Ahhoz, hogy az elemzést folytathassuk, hasznosnak látszik a történet rövid bemutatása, fontosabb motívumainak kiemelése, szerkezetének ismertetése.¹²

A regény maga tehát 59 fejezetből áll; az első öt (I–V.) fejezet mintegy „fevezeti” a történetet, az utolsó hét fejezet (LII–LIX.) pedig a konklúziót adja. A bevezető és a befejező részek döntő fontosságú elemei játszódnak Magyarországon, a többi részben Magyarországról alig esik szó. Magyarország, valamint a két legfontosabb szereplő, Károly és Satine sorsa foglalja keretbe a történetet, a mű középső részét, mely nem mindig logikus és világos, de meglehetősen komplex hatásokat mutat, amelyek között tettenérhetők az arthur-regény motívumai, a hősi hagyományok kultusza, az udvari élet idealizálására irányuló törekvések, valamint a folklór és a vallásos gondolkodás bizonyos elemei is. (Az alaptörténetet a toulouse-i kiadás nyomán lásd a „függelékben”.)

A művet alaposabban tanulmányozó két szerző, J. Lawrence – Goldstein és M. L. Chénierie egyetértenek abban, hogy a történet főbb elemeiben meglehetősen szokványos, s a különböző fordulatok „adagolásában” nem igazán kiegyensúlyozott, sőt helyenként következtelen. Ezek a megfigyelések vezettek arra a feltételezésre, hogy a regény több, valószínűleg két szerző munkája.¹³

¹⁰ Középkori diadalútját (IX–XV. sz.) Nennius, Monmouth, Wace, Chrétien de Troyes és Malory alkotásai jelzik legmarkánsabban. *Arthurian Literature in the Middle Ages. A Collaborative History.* Ed.: R. S. LOOMIS. Oxford 1959.; Uő. *The Development of Arthurian Romance.* London 1963.; E. FARAL: *La Légende Arthurienne. I–III.* Paris 1929. Az Arthur-mondakör egyik legfrissebb (egyébként Malory művének alapuló) feldolgozása a filmművészet területén született, *Excalibur* címen (rendezte J. BOORMAN 1981-ben).

¹¹ CHENIERIE: i.m. XXIII–XXXI., LAWRENCE–GOLDSTEIN i.m. 45–56.

¹² Az irodalmi és a nyelvi elemzés eredményét CHENIERIE alapján és az ő gondolatmenetét követve írjuk le; i.m. XL–XLVI. és 1–190. A történet összefoglalásának szerepeltetése a „Függelék”-ben nélkülözhetetlen az elemzés megértése szempontjából.

¹³ Ha a regény „középső” részét vesszük figyelembe, akkor láthatjuk, hogy Magyarországról csak annyiban esik szó, amennyiben a szöveg visszautal a bevezető részben történetekre. CHENIERIE. i.m. Roman..., 35.

Abban is egyetértenek, hogy különös érdeklődésre tarthat számot minden olyan elem, amiben a regény speciális, a korabeli művektől eltérő megoldást sugall, vagy témát épít be. Az egyik ilyen különleges elem a főszereplő személye, aki egy idealizált környezet legtökéletesebb alakja. Jellemző az is, hogy a „negatív” szerepet játszó figurák igazán nem félelmetesek, nem hatékonyak és többnyire igen gyorsan „megszelídülnek”; – ez alól csupán a *Boesmes* (csehek) jelentenek kivételt, és az ő gonosz, áruló vezérek. Ezzel tulajdonképpen helyet foglalnak a regény „bestiáriumának” gonoszai között, s a sorsuk ugyanúgy a megsemmisülés (a főhős általi megsemmisítés) mint a támadó szárnyas lovagoknak vagy éppen a Satine-t elrabló szörnyetegnek.¹⁴

Károly alakjára visszatérve szembeötlő, hogy a főhős figurája elüt a legtöbb lovag-történet főhősétől abban, hogy a regény során semmiféle fejlődésen nem kell keresztülmennie: *kezdtől fogva tökéletes*.¹⁵ A különböző próbatételek csupán e tökéletesség időnként monoton ismétlődését hivatottak bizonyítani. Nagyon valószínűnek tűnik, hogy e tökéletesség alapja a királysághoz, a magyar királysághoz való *jogainak kétségbevonhatatlansága, a dinasztikus legitimitás*, mely az adott dinasztia fejéhez kötődik. Ez az aspektus lényegi kapcsolatban lehet azzal vagy azokkal a történelmi személyiségekkel, akinek, illetve akiknek az alakjára a mese visszavezethető. Eszerint a megközelítés szerint ugyanis „Magyarországi Károly története a királyság vérségi átöröklésének felsőbbrendűségét mutatja be, s társadalmi, politikai és vallási szinten is igazolja a dinasztikus királyság létjogosultságát”.¹⁶ Olyan királyságét, mely fiágon öröklődik, s melynek esetében fel sem vetődhet, hogy az utódlásnál valaki más is szóba jöhet: Magyarországot nem trónkövetelő vagy trónbitorló tartja megszállva, hanem egy áruló és egy idegen, hitetlennek minősülő külső hatalom; – arról szó sincs, hogy bárki más kísérletet tegyen a király szerepének betöltésére.

Ugyancsak sajátos elemként jelenik meg a többi hasonló regényhez viszonyítva a különböző „női létezésformák” bemutatása, valamint a „beginák”-nak kiosztott igen fontos szerep, akik folyamatosan jelen vannak a regényben, méghozzá oly módon, hogy ezek az egyébként meglehetősen negatív megítélésű (gyakran eretneknek tartott)

¹⁴ CHENERIE: i.m. XII, XVII, XXII.

¹⁵ CHENERIE: i.m. XVII.; Roman..., 26–27, 34, 49–50, 169. szerint Károly áldozatai a regényben a következők: egy óriás, egy griffmadár, egy szörnyeteg, négy vadember s a vezérük, egy szárnyas lovag, valamint a sok cseh és vezérük, Malifer, illetve az áruló Guy. A „*Boesmes*” (bohemians) – „*cigány*” szintén lehetséges jelentéspárhuzamról a szakirodalomban nem esik szó, s ezt mi sem tartjuk valószínűnek, noha a XV. sz. első felében (1427) a francia krónikairodalom nem túl kedvező képet fest az országba érkező cigányokról. BEAUNE, C. (ed.): *Journal d'un bourgeois de Paris de 1405 à 1449.*, Paris, 1990., 234–238.

¹⁶ CHENERIE: i.m. XVIII.

apácák mindvégig tiszteletreméltó, hasznos és jótékony szerepet játszanak; a főhős pedig a történet végén, hálából a segítségükért adományokkal halmozza el őket.¹⁷

Röviden összefoglalva, két erőteljesen idealizált terület jelenik meg a regényben, melyeknek „összeházasítása” a szerző érdeme: a fiágon öröklődő dinasztikus királyság felsőbbrendűsége, valamint a tiszta szerelem és a női erények dicsőítése.

Művészi eszközszerében számos érdekes és eredeti elemet sikerült azonosítani: a folklór, az Arthur-regények világa, a csodás jelenségek alkalmazása (*le merveilleux*) és bemutatása, tulajdonnevek adásában megnyilvánuló onomasztikai játékok különböző alkalmakkor megjelenő humor színesíti az elbeszélés monotonosságát.¹⁸

Érdekes, és a már említett dél-franciaországi származási helyet megerősítő következtetéseket lehet levonni a műben említett, valós ország- illetve más földrajzi nevekből. Magyarországon kívül az alábbi nevek azonosíthatók: Valentinois (Dauphiné egyik része), Orange, Grenoble, Montferrant (Clermond-Ferrand?) Tournances (Tournon?) Romances (Romans?) – városnevek, illetve Allemaigne (Emeraude királynő a császár unokahúga), Palestine (itt Romances hercegség egyik városa), Naples, Castille, Navarre (országnevként) France (országnev és egy herald neve) mint valós országnevek. Természetesen számos kitalált és azonosíthatatlan név van a regényben, melynek meseföldrajza eléggé nehezen követhető. (Ramagosse, Auvremaine, Langosse, Duglouse, Grant Emir, Esperanche, Clarure, stb.)¹⁹

A regény „földrajzából” kitűnik, hogy Magyarország nem lehet messze a csehek országától (amit valószínűsít a csehek rajtaütésszerű támadása a magyar fővá-

¹⁷ CHENERIE: i.m. XXVI, XXIX.; Roman..., 171–172. A beginákkal kapcsolatban, s regénybéli szerepüket értelmezendő, részletesebb tanulmányt ígér a szerző „Des béguines à l'idéalisation des vertues féminines dans le 'Roman de Messire Charles de Hongrie'”. *Mélanges J. Dufournet*, Montpellier 1993-ra ígért tanulmánya. Tevékenységüket mindenestre igen eltérően ítélték meg a kereszténység különböző országaiban, s úgy tűnik, hogy főleg a német, osztrák és cseh területeken üldözték őket, míg pl. Franciaországban gyakran élvezték a domonkosok védelmét. F. RAPP: *L'Église et la vie religieuse en Occident à la fin du Moyen Age*. Paris 1983. 182–184, 186.

¹⁸ CHENERIE: i.m. XXI. Számos példát találunk erre, ezért itt csak néhányukat idézzük, illusztrációként, nevük kifejező „próbafordításával”: Porcelaine (Porcelán) az óriás, Cossenain (Cosse=fej, kobak + nain = törpe lehet „Fejtörp”), Tauppin (Taupe=vakondok, taupin=utáskatona a XV. sz.-tól, s mivel a törpét többnyire udvaribolondként is tartják, a Tauppin lehet „Vígundok”) a Joubarde (a Rhebarbe=Rebarbara népies neve és használ a rontás ellen, ezért lehet „Rebarbie”, az Aiguebelle, az intrikus szépség nevének első fele (aigre=éles, savanyú stb. illetve aigu=hegyes, szúrós) alapján lehetne „Szurkaszép”, vagy Eglantier (vadrózsabokor) lovag lehet „Vadrózsaffy”, a Maillart lehet „Buzogány”, s természetesen a hírnököket okkal lehet Loyauté („Hűség”) Bonne Aventure („Jószerecsse” vagy éppen „Szerencsefi”) névvel illetni, s az értékek, mint Rubie (Rubin), vagy Emeraude (Smaragd), s a divatok mint Satine (Szatén=„Szaténka”) szintúgy megjelennek. Természetesen sok és a fentiekől eltérő névféjési kísérletre ad lehetőséget „Károly úr regénye”, melynek részletezése nem tartozik a tárgyunkhoz.

¹⁹ CHENERIE: i.m. 203–209. (Névmutató).

ros, Rubie ellen), az ország igen gazdag, Duglouse-ból tengeren közelíthető meg (az út egy hétig tart), a sereg Grilloise kikötőjében száll partra, s onnan rövidesen a király hűségén maradt Libourne városába ér, mely a tengertől nincs messze. Rubie, a főváros, rendelkezik kikötővel, de oda Károly serege nem vízi úton megy. Nem kizárt, hogy a kikötő folyami és nem tengeri. A város gazdag, erődített, palotája és szép temploma van, ahol Károlyt koronázzák.

A különböző országból származókkal szemben diszkrét ellenérzést csak a németek esetében illetve a nápolyiaknál lehet tapasztalni, viszont egyedül a *Boesmes* (csehek) szerepelnek csak negatív színben: árulók, kegyetlenek, hitetlenek... Mindent egybevetve, a szerző(k) nem tekinthető(k) nagyon művelt(ek)nek, hiszen a fenti kérdésekben adott információk alapján egy szerény átlagszintet képvisel(nek).

Ha arra keresünk választ, hogy mivel magyarázható a szerző Magyarország iránti érdeklődése, több tényezőt kell figyelembe vennünk. Mindenekelőtt azt a XII. sz. végétől fellendülő folyamatot, amely a magyar-francia kapcsolatok szinte valamennyi területén kitapintható előrelépést hozott. A társadalom különféle csoportjait érintő, egyre dinamizálódó kapcsolatrendszernek a pilléreit a magyar és francia uralkodóházak közötti, rendre ismétlődő dinasztikus kapcsolatok teremtették meg.²⁰ Magyarország súlya az európai politikában egyre növekszik, szerepe széles körben válik egyre ismeretebbé, s mind szervezesebben illeszkedik bele az európai kereszténység, az európai államok világképébe, legyen az politikai, egyházi-vallási, történelmi, vagy éppen irodalmi. Az itáliai Anjou-dinasztia magyarországi országlásával a magyar-francia-olasz kapcsolatok együttes fejlődésében újabb jelentős változás következett be, ami nem maradt hatástalan a magyar vonatkozások, a magyar „motívumok” terjedésére sem a

²⁰ M. L. CHENERIE tanulmánya a magyar vonatkozások esetében döntő részt két francia nyelvű magyar műre támaszkodott: az egyik Gábrriel Asztrik már idézett tanulmánya (5. sz. l.), a másik az *Histoire de la Hongrie dès origines à nos jours*. Ed.: E. Pamlényi. Bp.-Roanne, 1974. Ismeretes, hogy a magyar-francia dinasztikus kapcsolatok a XII. sz.-tól egyre gyakoribbak lettek, s az Anjou-k magyarországi berendezkedésével a folyamat természetesen nem szakadt meg, hiszen „Clémence de Hongrie” és „Béatrice de Hongrie”, Károly Róbert leánytestvérei francia fejedelmi házasságot kötöttek, s a házassági tervek (mint már utaltunk rá) nem álltak meg ezen a ponton. Az egyik legérdekesebb elem, hogy Nagy Lajos még az örökösödési küzdelem egy sajátos fázisába is beavatkozott Franciaországban „Re Giannino” mellett. POÓR A.: „Nagy Lajos király viszonya Giannino di Guccio francia trónkövetelőhöz”. *Értekezések a Történeti Tudományok Köréből*. XV. 9. sz., és É. LÉONARD: „Louis Ier de Hongrie, protecteur du 'Re Giannino'”. *Revue des Etudes Hongroises*. 1928. 379–384. Az Anjou dinasztikus és területi koncepcióra lásd CSERNUS S.: „Perspectives politiques des tentatives de regroupement territorial au début du XVe siècle: quelques aspects internationaux” in: *Les Pays de l'Entre-Deux au Moyen-Age*. Paris 1989. 155–168.

francia irodalom, sem a (vele szoros kapcsolatban fejlődő) farancia történetírás területén.²¹

Ebbe a folyamatba illik a *Magyarországi Károly regénye* is, mely korántsem, tekinthető elszigetelt próbálkozásnak, mint ahogy azt egy másik, a XIV. sz. végéről származó, a *Charles le Chauve* (Kopasz Károly) címet viselő alkotás bizonyítja, mely geszta formájában dolgozza fel *Mélisant de Hongrie* és fia Fülöp (aki később – a történet szerint magyar király lesz), valamint unokája *Dieudonné de Hongrie*²² történetét, létrehozva így egy jelentős epikus sorozat első alkotóelemét. Megjegyzendő, hogy a *Dieudonné de Hongrie* története egyben egy új dinasztia alapításának és dinamikus fejlődésének története is.²³

A XIV–XV. században született, Magyarországgal kapcsolatban lévő művek döntő többsége – s ebben a kutatók egyetértenek – *oeuvre de circonstance*-ként, jelen esetben tehát olyan alkalmi műként jelennek meg, melyek valós történeti alapon nyugszanak, s a korban aktuálpolitikai kapcsolódásuk van. Mindezzel fel kell tételezni azt, hogy a történetben fontos szerepet játszó valós elemek egyike magyar, vagy magyar vonatkozású. (Megbízható támpontot ehhez a XIV–XV. században elsősorban a dinasztikus kapcsolatok biztosítanak.)

Mint említettük, a különböző történeti referenciák kiemelkedően fontossá válnak a *Charles de Hongrie* datálásakor, melynél az a furcsa helyzet áll elő, hogy valamennyi „hagyományos”-nak tekinthető datálási bázis bizonytalan... A történeti referenciáknak a mű datálását eddig megkísérlő kutatók, mindenképp J. Lawrence–Goldstein és M. L. Chênerie, döntő fontosságot tulajdonítottak. Mindkét esetben olyan kitűnő irodalmár–filológus kutatókról van szó, akik a téma, a nyelv, a nyelvezet, az irodalmi struktúra és kontextus kiemelkedő szintű ismerői, s akiket az általuk nagyszerűen művelt terület adatainak relatív bizonytalansága is orientált a történeti háttér, és lehetséges regénybéli kapcsolatainak tanulmányozása felé, olyan-

²¹ Vö. CSERNUS, *Mutation...*, és uő. „Lancelot, Roy de Honguerie et de Behaigne Naissance et épanouissement d'un mythe au au milieu du XVe siècle”. *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Romanica*. T. XIII. Szeged 1988. 93–117.

²² Tudomásunk szerint a kézirat (melynek szövege hiányos) máig kiadatlan. Jelzete: BN. fr. 24372. A „Dieudonné” („Isten Ajándéka”) névvel csak a királyi vérből származó, tehát nagyra hivatott gyermekeket jelölték. L. F. FLUTRE: „Quelques notes sur Dieudonné de Hongrie, chanson de geste inédite du XIVe siècle”, *Néophilologues* 31 (1947) 106–110.; Uő. 'Dieudonné de Hongrie', *chanson de geste du XIVe siècle* (alias 'Charles le Chauve'), „*Zeitschrift für Romanische Philologie* 68 (1952), 321–400.; R. BOSSUAT: „Charles le Chauve. Etude sur le déclin de l'épopée française. *Les Lettres romanes* 7 (1953), 107–132, 187–199.; uő. *Studien über die Chanson de Charles le Chauve*. Greifswald 1912.

²³ R. BOSSUAT: *Manuel bibliographique de la littérature française du Moyen-Age*. Paris 1971., a Charles le Chauve címszónál. A magyar vonatkozások előfordulására a francia gesztákban lásd még L. KARL: „La Hongrie et les Hongrois dans les Chansons de Geste”. *Revue des Langues Romanes* 51 (1907), 1–38.

nyira, hogy a datálásnál mindketten nagy fontosságot tulajdonítanak e területnek, s így érveik döntő része a történeti összefüggésekre alapozódik. Következtetéseikben azonban egymástól eltérő eredményre jutnak: a mű keletkezését Lawrence–Goldstein 1431–1450 közé teszi, Chênerie pedig 1495–1498 közötti időszakra.²⁴

Lawrence–Goldstein feltételezi, amit M. L. Chênerie is elfogad, és aminél jobb és hitelesebb történeti kiindulópont aligha kínálkozik, hogy a regény főszereplőjének alakját Károly Róbertről mintázták, s annál mi sem természetesebb, hogy a szerző történetét egy, a XV. sz. előtti időszakban (főleg a gesztákban) meglehetősen gyakran szereplő környezetbe tegye (Magyarországra) amit nyilvánvalóan (ha volt ilyen) döntően befolyásolhatott egy Anjou-házhoz igen közel álló mecénás kívánsága.²⁵ Okozhat némi zavart, hogy a szerzők (tényként fogadva el a korabeli Anjou-trónigény legkorábbi időpontját) úgy tudják, hogy az Anjou-dinasztia Magyarországon több mint egy évszázadon át uralkodott (kezdő dátumnak az 1270-es illetve az 1290-es esztendőt tartják, amikor is Mária, V. István magyar király leánya, IV. [Kun] László nővére, nőül megy II. [Anjou] Károly nápoly-szicíliai királyhoz; – illetve amikor IV. László, 1290-ben bekövetkezett halálakor „nővéreére hagyja a trónt”), az Anjou-dinasztia magyarországi uralkodásának a végét pedig 1385-ig, Mária királynő Zsigmonddal kötött házasságáig számítják.²⁶

Hivatkoznak továbbá – úgy érezzük joggal – a Dauphiné-környéki származást is erősítendő, további magyar vonatkozásokra: így II. Jean „Dauphin de Viennois”

²⁴ LAWRENCE–GOLDSTEIN: i.m. 53–55. idézi CHENERIE: i.m. XXIV.

²⁵ CHENERIE: i.m. XXIII, XXVIII. a legvalószínűbb mecénások között Jeanne de Laval-t (René király második feleségét) és Anne de Bretagne-t (VIII. Károly hitvesét) említi, s felhívja a figyelmet arra a kissé ködös analógiára, melyet Anne de Bretagne per procura házassága az „öreg” Miksával, illetve valódi házassága VIII. Károlytal kínál, a regénybeli Satine-Duglouse illetve Satine-Károly kapcsolattal. Hasonló analógiát vél felfedezhetőnek a regénybeli „François” illetve „France” hírnök küldetése és a között a tény között, hogy Anne de Bretagne apját „François”-nak hívták, s hogy Bretagne ekkor „tért vissza” Franciaországhoz. Nem említi ugyanakkor, hogy Laval grófjait kötelezően „Guy”-nek hívják (Anne de Laval apja a XIV. Guy), s így igen nehezen elképzelhető, hogy a leggonoszabb áruló a regényben éppen ezt a nevet viselje, miközben a leánya a „megrendelő”.

²⁶ A magyar történelmi kronológia pontosabb tanulmányozása segítségével el lehetett volna kerülni bizonyos félreértéseket, melyeket Chênerie szóvá is tesz Lawrence–Goldstein tanulmányával kapcsolatban. Ugyanakkor az ő figyelme sem terjed ki minden részletre, illetve alternatívára. Ismeretes, hogy az Anjou-trónigényt Magyarországra 1290-től számítják, s az is, hogy Károly Róbert – aki leginkább Károlyként szerette hívatni magát – uralkodásának éveit az első koronázásától, 1301-től számította. Mint ismeretes, az Anjou ház magyarországi országlása Mária királynő tragikus halálával ér véget (1395. máj. 17.). A tanulmányban egyébként tévesen, Mária halálaként az 1385-ös év szerepel. CHENERIE: i.m. XXIII. Magyarország és a korabeli Európa kapcsolataira lásd ENGEL P.: Beilleszkedés Európába a kezdetektől 1440-ig, Bp. 1990. 192, 238, különös tekintettel az Anjouk korára, 262–319. A kiadás alatt lévő Anjou-kori oklevéltár anyaga az 1301. jan. 1. és az 1397. márc. 30. közötti időszakot fogja át. KRISTÓ Gy.: Anjou-kori oklevéltár I., 1303–1305., Bp.–Szeged, 1990., 8.

hitvesére, Béatrice-re, aki Károly Róbert idősebbik húga volt (1318-ban özvegyiségre jutván, a kormányzást fiaira hagyva kegyes életet élt, s az ő személye inspirálta volna Emeraude királyné alakját a regényben), illetve megemlíti Magyarországi Klemenciát, Károly Róbert másik hűgát, aki X. (Hosszú) Lajos hitvese volt, és 1325-ben halt meg. Lawrence-Goldstein ezzel együtt úgy véli, hogy a művet a XV. sz. közepén nem inspirálhatta direkt módon Károly Róbert alakja, s ezért fontosnak tartja kiemelni, hogy „a francia Anjou-k megerősítve érezték jogaikat a magyar trónra, s ez büszkeséggel töltötte el őket”. Ugyanakkor viszont nem ad elemzést az általa javasolt keletkezési időszak történeti eseményeiről (ami a datálási kísérlet érvrendszerét tekintve nem logikus), de azt joggal pontosítja, hogy a regény kézírata nem szerepel sem V., VI., VII. Károly francia királyok, sem René d’Anjou, sem Charles de Maine, sem Anne de Laval könyvtárainak jegyzékében.²⁷

Fontos történeti referenciaként említi (és eddig egyet lehet érteni vele) a *Boesmes* (csehek) jelenlétét a regényben. Több kétséget hagy azonban maga után az az interpretáció, mely szerint *Boesmes* = *mescreans* = *Turcs* (csehek = hitetlenek/álhitűek = törökök), s az, hogy Károly ellenük indított háborúját „*Croisade*”-nak (keresztsháborúnak) fogja föl, nem zárva ki, hogy a husziták elleni keresztshadjárat tükröződésével van dolgunk.²⁸ Lényeges elemként idézi (amint azt korábban is említettük) a beginák helyzetét, s azt, hogy megítélésük csak V. Márton pápa 1431-es intézkedésének hatására változott pozitív irányba.

M. L. Chênerie nem tesz ellenvetést abban, hogy a történelmi „archetípus” Károly Róbert figurája lenne, s úgy tűnik, hogy az angol kutatónőnek a XIV. sz.-i Magyarországra vonatkozó történeti fejtegetéseit fenntartás nélkül elfogadja. Ugyanakkor lényeges új elemekre hívja fel a figyelmet, mint a fiági dinasztikus leszármazás fontossága, s maga is igen lényegesnek tartja a *Boesmes* (csehek) ábrázolását, valamint a beginák szerepének, a korabeli viszonyok alapján elképzelhetetlen interpretációjának megjelenését. A már említett adatok jelentős részének felhasználásával és „újrastrukturálásával” M. L. Chênerie a mű kelet-kezését a XV. sz. legvégére teszi. Mint ahogy Lawrence – Goldstein, ő is nagy jelentőséget tulajdonít a keresztshadjárat-motívumnak,

²⁷ CHENERIE: i.m. XIII.

²⁸ A keresztshadjáratoknak általában, köztük a husziták ellenieknek is, nagy visszhangjuk volt a XIV. sz. végétől a XV. sz. végéig terjedő időszakban. K. M. SETTON: *Papacy and the Levant, II. The Fifteenth Century*. Philadelphia 1978.; N. IORGA: „Les aventures 'sarrazines' des Français de Bourgogne”. *Mélanges d'Histoire Générale de l'Université de Cluj I.* Cluj-Kolozsvár 1927. 7–56.; A. S. ATIYA: *The Crusade in the Later Middle Ages*. London 1938.; Y. LACAZE: „Philippe le Bon et le problème hussite: un projet de croisade bourguignon”. *Revue Historique* 241 (1963), 69–99.; KLANICZAY T.: „A keresztshad eszméje és a Mátyás-mítosz”. *Irodalomtörténeti Füzetek*, Bp. 1975.; CSERNUS S.: „A 'Fehér Lovag'. A Hunyadi-mítosz kérdéséhez a XV. századi francia történeti irodalomban”. In: *Tanulmányok Karácsonyi Béla hetvenedik születésnapjára*. Szeged 1989. 89–97.

hiszen Károly feladata az, hogy megszabadítsa országát a „hitetlenek igájától” (*subjugation des mescreans*).²⁹ Úgy látja, hogy a közvetlen történelmi analógia a többkevesebb gyakorisággal magyar királyi címet is viselő, legalábbis arra folyamatosan igényt tartó francia királyi udvarhoz, pontosabban VIII. Károly francia királynak Itáliát hódoltató alakjához kapcsolódik. VIII. Károly „visszafoglalja” birodalmát Itáliában; a magyar trón iránti érdeklődése valóban nem zárható ki és tudjuk, hogy római bevonulásakor a „keleti aspirációkat” egyértelműen kifejező császári bíbort viselt.³⁰ Nem érezzük viszont kellően megalapozottnak azt a történelmi háttér-bázist, melynek bemutatása alapján a történet VIII. Károly személyéhez való kapcsolását a szerző valószínűsíti. Ha ragaszkodunk ahhoz, hogy francia magyar és esetleg itáliai kapcsolódási pontokat keressünk az uralkodó dinasztiákon belül vagy azok közvetlen környékén, akkor regény kontextusa valóban azt sugallja, hogy olyan időszakot kell találnunk, amikor a magyar–francia kapcsolatok *intenzitása kiemelkedő*, amikor ez *házassági tervekben* is megnyilvánul; amikor egy nagy francia dinasztia egyik tagja, lehetőleg egy Károly, igényt tarthat a magyar és a nápolyi trónra (a két trónigény meglehetősen szorosán kapcsolódik össze a XIV. sz. közepétől a XV. sz. végéig); amilyen kontextusba a *csehek*, mint *gonoszok* és „*mescreans*”-ok beilleszthetők, amikor a legerősebbnek számító öröklési szabályok, a *fiági dinasztikus* öröklés elvei alkalmazhatók, s amikor a főhős vállalkozása, a „*reconquête*”, a *kereszteshadjárat* gondolatával (közvetlenül, vagy közvetve) kapcsolatba hozható. M. L. Chênerie a történelmi „bázis-anyagot” az előbbieknél megfelelően, de helyenként némileg vitathatóan, a XV. sz. utolsó évtizedeire koncentrálna, a következőképp állította össze.

A magyar-francia kapcsolatok *dinasztikus* elemének szerepét nála a VII. Károly leánya (Madeleine) és László magyar király közötti házasság létrehozásával kapcsolatos tárgyalások játsszák (melynek deklaráltan törökellenes, tartalmilag azonban inkább Burgundia-ellenes éle volt), s melyekről tudjuk, hogy az utolsó felvonás drámai színezetet öltött, amennyiben 1457 Karácsonján, amikor a házasságkötési szerződés ünnepélyes megkötésére került volna sor, megérkezett Tours-ba V. László halálhíre. Ez a körülmény meglehetősen nagy visszhangot váltott ki, és M. L. Chênerie annak is jelentőséget tulajdonít, a regény-műfajra való tekintettel teljes joggal, hogy László a francia környezetben „*Lancelot*”-ként vált ismertté.³¹ Megemlíti továbbá, hogy László halálával „kihalt a dinasztia”, s a magyar királynak megválasztott Corvin Mátyás a „*törökök ellen kereszties hadjáratot indított*” (kiemelés tőlem: Cs. S.), de rájött arra,

²⁹ CHENERIE: i.m. XXVI.; B. GUENÉE: L'Occident aux XIVe et XVe siècles. Les États. Paris 1984. 111.

³⁰ J. FAVIER: Le temps des principautés. In: Histoire de France. Tome 2. Paris 1984. 423. írja, hogy „1495. február 22-én Nápolyban voltak. VIII. Károly addig ment, hogy bizánci 'bazileusz'-nak öltözött az ünnepélyes bevonulás alkalmából. A nápolyiak jól szórakoztak.”

³¹ CSERNUS: Lancelot..., 99–108.; CHENERIE: i.m. XXV.

hogy a „törökök Európából való kiűzése nem képzelhető el a Kereszténység országainak messzemenő segítsége nélkül”, majd ebből levonja azt a következtetést, hogy „egy olyan király, aki a Capetingek, tehát Nagy Károly leszármazottja, sokkal alkalmasabb egy kereszteshadjárat vezetésére” mint Mátyás, s egyúttal utal Jó Fülöp burgundi herceg kereszteshadjárat-indítási terveire is.³² Ugyanezzel a kérdéskörrel összefüggésben veszi számba XI. Lajos és VII. Károly dél-franciaországi és itáliai terveit is (melyeket a kereszteshadjárat előkészítésének jelszavával igyekeztek „szalonképessé tenni”), s megállapítja, hogy „VIII. Károly uralkodásával érkezik el az a pillanat, amikor a regény kontextusába illő események sűrűsödni kezdenek, hiszen Károly Dauphiné ura is, és René halálát követően igényt tarthat Itáliára és a magyar trónra is”. A regényben a „*Boesmes*” megjelenését a huszita mozgalom XV. sz. eleji terjedésével magyarázza, s kiemeli, hogy Károly itáliai hadjáratának deklarált céljai között szerepelt az egyház „külső és belső ellenségeinek” a megsemmisítése, s megemlíti, hogy VIII. Ince pápa két ízben is felszólította Károlyt az egyház ellenségeivel szembeni itáliai beavatkozásra: ily módon a regény VIII. Károly itáliai vállalkozásának „oldalvizen” született volna, s vagy az uralkodó halálát követő történelmi változások következtében elvesztett aktualitása, vagy az alkotás irodalmilag közepes színvonala (esetleg mindkettő) miatt merült volna feledésbe.³³ Ennek a datálásnak a beginákkal szembeni tolerancia megjelenése nem mond ellent, s az a feltételezés, hogy a támogatók között Anne de Lavant (1454–98), René „király” (Anjou herceg és Provence grófja, 1409–1480) hitvesét már korábban szerepeltette, összeköti a feltételezett *mecénás személyét*, a keletkezés valószínű *területét* (Dél-Franciaország), a *dinasztiát*, melyhez a történet elég erőteljesen kapcsolódni látszik, s az imént *vázolt történelmi mozaikot*. Az érvelésnek azonban több gyenge pontja marad, miközben a mecénás és a származási hely azonosításához sem áll rendelkezésünkre igazán megbízható adat. Ha a fenti datálási kísérlet alapjául szolgáló, történelmi háttérre vonatkozó érveket alaposabban megvizsgáljuk, számos zavaró elemet találunk; – legalább annyit, mint a Lawrence–Goldstein által javasolt változat esetében. Véleményünk szerint érdemes újragondolni a kereszteshadjáratot kapcsolatos összefüggések fontosságát, és azok regénybéli tükröződését.

Alaposabb vizsgálat sem kell ahhoz, hogy a kereszteshadjáratoknál szokásos, „hagyományosnak” minősíthető szókincs hiányát megállapíthassuk a regényben: a „*croisade*” (keresteshadjárat), a „*turc*” (török), a „*sarrazzin*” (szaracén), az „*infidèle*” (hitetlen), a „*Terre Sainte*” (Szentföld), a „*Jérusalem*”, a „*Voyage d’Outre-mer*” (Tengerentúli vállalkozás = kereszteshadjárat), az „*ennemie de la foi*” (a hit ellensége)

³² CHENERIE: i.m. XXV., idézi *Histoire de la Hongrie...*, 126.; Y. LACAZE: „Politique 'méditerranéenne' et projets de croisade chez Philippe le Bon: de la chute de Byzance á la victoire chrétienne de Belgrade (mai 1453 juillet 1456)”. *Annales de Bourgogne*. T. 12. No. 161–162. Dijon 1969.

³³ CHENERIE: i.m. XXIV.

egyetlen alkalommal sem fordul elő a regényben. Ráadásul az az összesen egy alkalommal megjelenő két kifejezés („mescreans”, „mahomés”), mely a visszahódítás keresztesháború jellegét adhatja, nem jelenik meg döntő érveként, hanem csupán mellékes elemként: Károly azért foglalja vissza országát, mert az jár neki; s csupán azért, mert a „Boesmes” képéhez kapcsolódik (a negatív hatást elősegítendő) a *mescreans* és a *mahomés*, nem érezzük meggyőzőnek azt a törekvést, mely ebből kereszteshadjáratot csinál. Különösen szembeötlő mindez, ha arra az igen lényeges szerepre gondolunk, melyet a Szentföld visszafoglalásának gondolata a korabeli ember világgépének alakításában és alakulásában elfoglal, s amit bőszégesen igazol a XIV–XV. századi irodalom és historiográfia egyaránt. Elképzelhetetlennek tűnik, hogy Commines korában, Basin, Chastellain, de La Marche stb. után, Magyarországról és a keresztesháborúról, ha ennek valóban fontossága van, ilyen szegényesen és visszafogottan lehessen szólni...³⁴ Összefoglalva tehát kissé túlzottnak érezzük a kereszteshadjárat-motívum fontosságát a mű datálásánál, ha azonban mégis ragaszkodunk annak jelentőségéhez, akkor is látnunk kell hogy az a törekvés, mely a „Boesmes” és a „Croisade” motívumot összekapcsolja, inkább viszi a regény datálását a XV. század eleje, a huszita törekvések megjelenése, majd az ellenük indított keresztesháborúk kora irányába, ami a XV. század húszas éveiben kulminál; – ám az 1470-es évektől aktualitását végleg elvesztette.³⁵

Általában véve is elgondolkodtató, hogy a XV. század végén egy, a magyar koronára vonatkozó, rendkívül áttételes (fiági dinasztikus leszármazásra csak erőfeszítésekkel visszavezethető) francia igény elegendő-e ahhoz, hogy egy mű döntő fontosságú eleme legyen.

³⁴ A legjellemzőbb példát erre a korban igen nagy befolyással rendelkező burgund hercegi udvar nyújtotta. A „Félelemnélküli” (Sans Peur) nevet igazán Nikápolynál kiérdemlő János burgundi herceg, illetve fia Jó Fülöp udvarának egyik központi témája volt a kereszteshadjárat indításának gondolata, amely természetesen a „Kereszténység” más országaiban, elsősorban a pápának köszönhetően, szintúgy nyitott fülekre talált. G. DOUTREPONT: *La littérature française á la cour des Ducs de Bourgogne*, Paris 1904.; Uő. *Les mises en prose des Épopés et des Romans chevaleresques du XIVe au XVe siècle*. Bruxelles 1939.; CSERNUS S.: „Voyages, récits de voyages et la Hongrie dans la littérature historique et géographique française des XVe et XVIe siècle”. In: *Écrire le Voyage. Actes du Colloque du C.I.E.H.* 1993. 177–197.

³⁵ Csehországban azt az eretnekséget, melyet később „huszitaként” ismert meg a világ, a szakemberek a XIV. sz. közepétől (pontosabban az 1360-as évektől) eredeztetik, Prága püspökének, Ernestnek a Konrad von Waldhausen „eretnek” prédikátor számára kiadott ígéhirdetési engedélyétől. A huszizmus gyökereihez kötődő rendkívül erős kritikai hullám IV. Károly császárt sem kímélte; egy Milic nevű prédikátor számára Károly császár a „Gonosz” megtestesülése. A husziták ellen az 1420-as évektől kezdődően öt komolyabb kereszteshadjárat indult; az első jelentősebb megállapodást velük 1436-ban hozták nyilvánosságra, melyet azonban a pápa csak 1485-ben erősített meg. RAPP: i.m. 196–205.; P. GRÉGOIRE: *Kaiser Karl IV. Eine mediävale Kulturpotenz aus dem Hause Luxemburg*. Luxemburg 1984. 73–89. Lásd továbbá F. PALACKÝ: *A huszizmus története*. Bp. 1984.; a magyar vonatkozásokra TÓTH-SZABÓ P.: *A cseh huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon*. Bp. 1917.

A történelmi referenciák számbavételénél azonban úgy tűnik, hogy van egy olyan időszak, mely a regényben megjelenő elemekkel inkább kapcsolatba hozható, s amikor a fentiekben a datálás szempontjából lényegesnek minősíthető problémák koncentráltabban jelennek meg: a *XIV. sz. utolsó két évtizede*; méghozzá a Nagy Lajos halála és Zsigmond nápolyi kereszteshadjárata (1382–1356) közé eső korszak, melyre a figyelmet annál célszerűbb felhívni, mivel a Károly Róberttől V. László haláláig terjedő több mint száz esztendő magyar történelméről a történeti referenciák esetében egyetlen szó sem esik Lawrence–Goldsteinnél, illetve M. L. Chênerie-nél. Az alábbiakban pótoljuk ezt a hiányt az eseményekre vonatkozó rövid emlékeztetővel. Mindenekelőtt lényeges dolog arra emlékeztetni, hogy a francia uralkodók és a magyar Anjou-k közötti kapcsolatok a Károly Róbert uralkodását követő időszakban is folyamatosak, és számos szinten gyümölcsözőek voltak; – tehát ha a történet magjaként elfogadott Károly Róbert-féle „vállalkozást” vesszük alapul, akkor aligha állíthatjuk, hogy az esemény „feledésbe merült”. Ugyanakkor a *dinasztia* hatalmába, a *fiági öröklés* erejébe vetett hit és bizalom lényegi kérdése volt a magyarországi Anjouk nápolyi trónköveteléseinek.³⁶

A francia uralkodókkal való dinasztikus kapcsolatokat is fontos támpontként kezelhetjük, ugyanakkor a magyar Anjouk nápolyi, a nápolyi Anjouk magyarországi, s a „francia” Anjouk nápolyi és magyarországi trónigénye a XIV. század végére fokozatosan beépül a köztudatba. A házassági terve során a két kutató egyike sem tesz említést arról a tervről, mely Nagy Lajos két leányának is francia fejedelmi házasságot készített elő (mindkét alkalommal V. Károly másodszülött fia, Orléans-i Lajos – a krónikákban Louis de France – volt a kedvezményezett), s ahol a magyar hercegnő hozományát I. Lajos dokumentáltan is igazolt nápolyi illetve dél-franciaországi trónigényei jelentették, s Froissarttól is tudjuk, hogy Orléans-i Lajos „jó ideig úgy írta alá a nevét, hogy Lajos, Magyarország királya”.³⁷ Mindenesetre Nagy Lajos halálát követő-

³⁶ LAWRENCE–GOLDSTEIN: i.m. 55., szintén idézi CHENERIE: i.m. XXIV. Nagy Lajos esete is erre utal, aki a „Nápolyi” Anjou-ház fejeként tart igényt a nápolyi trónra, illetve sajátjaként rendelkezik vele. Ennek igazolására korabeli szakvélemény is áll rendelkezésünkre (1376-ból). Piacenzai Lajos jogtudor véleményét, illetve a „Nápolyi Anjou-ház leszármazásáról” készített francia nyelvű dokumentumot közli ÓVÁRY: i.m. 57–73, 73–76.

³⁷ A házassági tervek előbb Katalin és Orléans-i Lajos közötti házasságra vonatkoztak, majd (Katalin halálát követően) Mária és Orléans-i Lajos között kerültek szóba, még Nagy Lajos életében, de különösen a halálát követő években. E. JARRY: „Le projet de mariage entre Louis de France et Catherine de Hongrie”. *Bulletin de la S.H.F.*, 1843. 210–218.; ÁLDÁSY A.: „Adalék Mária királynő diplomáciai összeköttetéseihez”. *Századok* 1896. 542.; WENCZEL G.: I. Mária királynénak Lajos Orléans-i herceggel per procura véghezment házasságáról. Magyar Tudományos Akadémia Értesítője. Bp. 1851.; Froissart Krónikája. Kiad. Kulcsár Zs. Bp. 1974. 228–230, 314–317.; ÓVÁRY: i.m. 37–44, 45–53, 54–56.; WENCZEL G.: Diplomáciai emlékek az Anjou-korból. *Monumenta Hungariae Historica*. III. Bp. 1876. 582, 584–585, 585–586.

en számos olyan, többé-kevésbé „francia kötődésű” uralkodó akadt, köztük több Károly, akiknek magyarországi vagy nápolyi (vagy mindkét) királyságuk visszahódítása lehetett a célja. Joggal idézik B. Guenée fejtegetését, mely szerint „a remény, hogy egy Károly meghódítsa Itáliát, átkeljen a tengeren és Jeruzsálemben uralkodjon, miután támaszul szolgált a XIII. sz. folyamán Anjou Károly törekvéseinek, rendre megjelent egymást követően VI. Károly, VII. Károly, paradox módon XI. Lajos esetében is, míg végül igazolnia kellett VIII. Károly itáliai hadjáratát”.³⁸ Ebből az eszmefuttatásból M. L. Chénierie csupán a VIII. Károlyra vonatkozó utalás lehetőségeit látta kiolvashatónak, holott az idézet ugyanolyan alapon kapcsolható a XIV. sz. végi Károlyokhoz is. (Egyébiránt a XIV. sz. végén a Károlyok viszonylag jelentős „koncentrációja” figyelhető meg a korabeli Európában, illetve a francia-magyar-nápolyi dinasztiák kapcsolódásánál szóba jöhető személyek esetében: V. Károly (1337–1380), VI. Károly (1380–1422), VII. Károly (1422–14), Orléans-i Károly (a költő, a magyar trónra szánt Lajos fia), vagy éppen a nápolyiak: a Martell Károly – Sánta Károly – Kis Károly – Durazzoi Károly „sorozatból” szinte valamennyiük megjelenhet vagy megjelent magyar, illetve nápolyi trónkövetelőként. Számos Károly uralkodott az adott időszakban a Dél-Franciaországgal, illetve a Francia királysággal szoros kapcsolatban lévő területeken,³⁹ sőt, ha a XIV. sz. egyik legnagyobb hatású francia nyelvű prózai alkotójának szövegeit megvizsgáljuk, még bizonyos „károlyosodási tendenciát” is tetten érhetünk: Károly néven szerepel Froissart-nál Anjou I. Lajos gróf, majd herceg (1339–1384), akit

³⁸ CHÉNIERIE: i.m. XXIV. által is idézett mű a középkori próféciák sorából emeli ki a Nagy Károlyhoz kötődőt, B. GUENÉE: *L'Occident aux XIVe et XVe siècles*. Les États. Paris 1981. 108–112.; lásd még: *L'Europe. Mythes et traditions*. Dir. A. Akoun. Paris 1990. 183–185.

³⁹ A Nagy Károly-mítosz következtében az ő nevét viselni nem egyszer felérhetett egy „politikai programmal”. Különösen érvényes ez abban az esetben, ha – s ez a korban nem ritka eset – egy-egy fejedelem maga választja a Károly nevet, vagy dönt annak használata mellett, mint ahogy ez IV. Károly császár esetében történt, vagy éppen Károly Róbertnél („Caroberto”), aki a Károly nevet használta előszeretettel. ENGEL: i.m. 264., de ugyancsak bizonyítják pl. az Anjou-kori Oklevéltár *Documenta res Hungaricas Tempore Regum Andegavensium Illustrantia*. Szerk.: KRISTÓ Gy. I. (1301–1305), Bp.–Szeged 1990., ill. VII. (1323). Bp.–Szeged 1991., eddig megjelent köteteknek vonatkozó részei is. A korabeli nevesebb Károly nevű uralkodók között megemlíthetjük a navarraiakat II. (Gonosz) Károlyt és III. (Jó) Károlyt, Károly calabriai herceget, I. Johanna apját, vagy éppen Károly német-római császárt (a teljesség igénye nélkül, a már idézettek mellett...). Az Anjou-dinasztiában a Károly névhez való ragaszkodás magyarázatai között célszerű megemlíteni azt a tényt is, hogy I. Anjou Károlynak, a nápolyi Anjou-dinasztia megalapítójának (1226–1285) tekintélye nyilván nagyobb a szokásosnál, különösen olyan körülmények között, hogy szerzője és szereplője is több korabeli műalkotásnak. BOSSUAT: i.m. Charles Ier – címszónál. Az uralkodói névválasztás és a dinasztikus koncepció általánosabb összefüggéseire lásd KLANICZAY G.: *Az uralkodók szentsége. Magyar dinasztikus szent-típusok középkori európai összehasonlításban*. (Kandidátusi értekezés.) Bp. 1994. 228–229, 237–239. („Le culte des Saints Dynastique eu Europe Centrale”).

Johanna nápolyi királynő az örökösévé tesz, Luxemburgi János cseh király és Tarantói (Anjou) Lajos (1352 – 1362, Johanna férje) is...⁴⁰

Itt jegyezzük meg, hogy Kis Károly tragikus trónrajutási kísérlete Magyarországon nem maradt visszhang nélkül, s fia, Nápolyi László, akit a francia irodalomban jóval előbb neveztek *Lancelot*-nak, mint V. Lászlót, magyar trónigényét haláláig megtartotta, s a törekvés a nápolyi trónutódokra is továbbhagyományozódott.⁴¹ A regény meseföldrajzánál figyelemre méltó, hogy mind Károly, mind László esetében az örökség megszerzésére Itáliából hajón indultak, a *hozzájuk hű maradt tengerparti* területet használták előrenyomulásuk bázisaként, s a magyar trón *fiági öröklésének* jogán léptek fel.

A XIV. sz. elcji és a XIV. sz. végi ellenségeskedések, melyek időnként kemény leszámolás formájában jelentek meg, lehetővé teszik azt, hogy a *Boesmes* (csehek) szerepének bemutatása az eddigiektől eltérő interpretációt kapjon, és kilépjön az először Lawrence – Goldstein által javasolt cseh – eretnek – török, érzésünk szerint meglehetősen merész, és kissé eltúlzott társításból: a csehek gonoszságának ilyen bemutatása összefüggésben állhat azzal a ténnyel, hogy a francia vonulat (Anjouk és Valois-k) magyarországi előrenyomulásának „évszázados” ellenfeleiről van szó: Károly Róbert esetében a „cseh Vencel”, Kis Károly és Orléans-i Lajos esetében a „cseh” Zsigmond és párthíveik jelentik a legnagyobb veszélyt, s ily módon *mescreans* voltuk a főhős érvényesülése akadályának kijáró megjelölésként lehetne értelmezhető, Kis Károly meggyilkolása pedig inspirálhatta a regény kezdő fejezetében leírottakat. A történetre hatásuk lehetett még az 1302 – 1307 közötti budai eseményeknek is, melyek a Vencel (László)-pártiak, köztük Buda, pápai átok alá vetését hozták, s Petermann cseh-párti budai rektor nevéhez fűződtek.⁴² Lényeges megemlíteni azt is, hogy magyar vonatkozású francia dinasztikus tervek 1385 és 1457 között nem voltak napirenden: a

⁴⁰ Ez a tény még akkor is figyelemreméltó, ha tudjuk, hogy Froissart más esetben is „kever” neveket (pl. Zsigmondot Henriknek hívja.) FROISSART, 377, 381 – 382.

⁴¹ CHENERIE: i.m. XXV., Mint ismeretes, Nápolyi László (1387 – 1414) mindent megtett a magyar trón megszerzése érdekében (még a törökkel való szövetkezéstől sem riadt vissza). A „Lancelot”-elem megjelenésére lásd G. CHASTELLAIN: Oeuvres. Publ. Kervyn de Lettenhowe. Bruxelles 1863 – 64. I – VIII., T. VIII. 84., és CSERNUS: Lancelot..., 99 – 108.

⁴² A budai tragikus események kronológiája ismert: II. (Kis) Károly ellen merényletet követnek el a Garai Miklós volt nádorhoz húzó főúri csoportosulás tagjai 1386. február 7-én, amikor is Forgách Balázs pohárnokmester halálos sebet ejt a királyon, aki február 24-én hal bele sebeibe. Halálával – ez is lehet motívum-értékű – egy trónkövetelő gyermeket hagy maga után. Ugyanakkor, hosszabb távon, a pápai átokkal sújtott Kis Károly nem lehetett „önmagában” ideális regény-főhős, arról nem is szólva, hogy kemény harcban állt az ún. II. Anjou (hercegi) dinasztia Nápolyra áhítozó képviselőivel. Vö.: Képes Krónika, ford. BELLUS I., Bp. 1986. 240 – 245., KUBINYI A.: „A budai német patriciátus társadalmi helyzete családi összeköttetéscinek tükrében a XIII. századtól a XV. sz. második feléig”. *Levéltári Közlemények* 1973, 219 – 220.

magyar trónon ülő Zsigmond uralmának jogosságát (főleg császárrá választása, majd a konstanzi zsinaton játszott fontos szerepe, valamint a törökellenes kereszteshadjárat tervének ébrentartása és személyéhez kapcsolása után) csak Nápolyi László (Lancelot) vonta kétségbe következetesen.⁴³ Hangsúlyoznunk kell továbbá, hogy a Zsigmond-korban a magyar-francia kapcsolatok igen intenzívek voltak, s az együttműködés számos területre terjedtek ki: közülük pedig a legfontosabb, „legdokumentáltabb” Franciaországban is a kereszteshadjáratok kérdésköréhez kapcsolódó terület volt, így ennek minimális szerepe egy XV. sz.-i regényben elég nehezen tűnik érthetőnek.⁴⁴ Ebben az összefüggésben különös fontosságot nyerhetnek azok az ellenvetések, melyeket a rendelkezésre álló adatok bizonytalansága következtében, M. L. Chênerie saját datálásával szemben maga is felhoz.⁴⁵ A XIV. és a XV. sz. fordulója irányába orientálhatja a kutatót néhány más motívum is, mint Károly megőrülése, hiszen tudjuk, hogy VI. Károly francia királynak ez volt a betegsége, s krónikások előtt is köztudottnak számító módon VI. Károly rohamai rendszeresen vissza-visszatértek,⁴⁶ vagy éppen I. Anjou Lajos (1339–1384) akit Johanna az „örökösévé” tesz, valamint II. Anjou Lajos (1377–1417), az előző fia, aki Nápoly-Szicília-Jeruzsálem és Aragónia királyságait kívánta (sikertelenül) megszerezni pápai támogatással, s akinek leánya VII. Károly hitvese lesz.⁴⁷ Ugyanebbe az irányba mutathat a *Boucicaud* (*Boussigault*, *Boussiquault*) név megjelenése a műben, hiszen ezen a néven és egymást követően két jelentős és ismert személyiség élt Franciaországban a XIV. sz. második felében, illetve a XV. század elején.⁴⁸ Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy (elsősorban az itáliai

⁴³ Nápolyi László 1391-től több alkalommal tett sikertelen kísérletet jogainak érvényesítésére; bázisát a Magyar Királyság dél-nyugati területei adták; 1403-ban maga is partraszáll seregei élén, s – mint ismeretes – Zárában az esztergomi érsek (Kanizsai) egy alkalmi koronával királlyá is koronázza. Ez a tény is érdekes lehet a regény „földrajza” szempontjából, hiszen ez a változat a Magyar Királyság „visszahódításának” a Károly-Róbert óta kialakult „koreográfíjára”, amint azt a regény is sejtetni enged.

⁴⁴ BOSSUAT: i.m. „Croisades”-címszónál, továbbá CSERNUS: A „Fehér Lovag”... 81–83., és uő. A XV. századi... 1006–1008.

⁴⁵ CHENERIE: i.m. XXIX.

⁴⁶ VI. Károly (1368–1422) 1380-ban kerül a trónra, nyolc esztendeig él nagybátyjai gyámsága alatt. Elméje 1392–93 folyamán fokozatosan elborul. Froissart, 302–309.; F. AUTRAND: Charles VI. Paris 1986. 271–329.; G. DODU: „La folie de Charles VI.” *Revue Historique* 150 (1925), 161–188.

⁴⁷ VII. Károly (1422–1461) hitvese René király leánya, Anjou Mária lesz, aki mintegy átviszi az Anjou-k nápolyi trónigényét a francia uralkodóházba.

⁴⁸ Az egyik Boucicaud, Jean le Meingre, korának híres hadvezére, a Francia királyság marsallja lett (1356-ban) és 1368-ig élt. A másik még ismertebb személyiség (1366–1421), „mintalovag” és hadvezér, aki részt vesz a nikápolyi ütközetben, Genova francia kormányzója, majd az azincourt-i ütközetben (1414) angol fogságba esik és ott is hal meg. Emlékiratai a kor fontos dokumentumai. *Livre des Faits du bon Messire Jean le Maingre dit Mareschal de Boucicaud*. Éd. MICHAUD-POUJOLAT: Nouvelle Collection des Mémoires pour servir à l'histoire de France. T. 2. Paris 1836. 135–246., és *Livre des Faits du bon messire Jehan le Maingre dit Boucicaud, Mareschal de France et gouverneur de Jennes*. Krit. kiad.: D. ALANDE:

Anjouk örökösödési komplikációi, s a rendszeres külföldi (elsősorban pápai, majd franciaországi vagy éppen aragóniai) beavatkozások következtében a XV. sz. folyamán „magyar trónigényhez jutni” nem volt különösebben nehéz dolog: példaként idézhetjük Jacques de Bourbon esetét, aki egy ideig II. Johanna nápolyi királynő férje volt, s így jutott azokhoz a címekhez, melyeket hitvese használt, s annak, hogy előszeretettel alkalmazta is őket, több helyen is nyoma van.⁴⁹

A datáláshoz nélkülözhetetlen bizonyosságok hiánya mindenképpen arra kell hogy intsen minket, hogy a *Charles de Hongrie* keletkezési idejének meghatározásával kapcsolatban továbbra is óvatosan fogalmazzunk. Láttuk, hogy a lehetséges történelmi referenciák azonosítása terén a kutatók között igazán lényeges eltérés nem mutatkozott, s valamennyien valószínűsítették, hogy a regény története mögött magyarországi trónigények, dinasztikus kapcsolatok, húzódnak meg; s a csehek szerepének értelmezése, a beginák megjelenésének oka, valamint a kereszteshadjárat-motívum esetleges bekapcsolása tartozott a fő motívumok közé, melyeket számos, a történet szempontjából kisebb jelentőségűnek tűnő, de a mű datálását elősegítő információ egészített ki.

A fentiek vizsgálata alapján úgy érezzük, hogy a fő motívumok és a kiegészítő információk „sűrűsödési időszaka” leginkább a XIV. sz. végére tehető. Valószínűnek látszik, hogy az archetípus Károly Róbert-féle történetre (mely nem merülhetett feledésbe a XIV. sz. során, erről a meglehetősen szoros francia-magyar dinasztikus és politikai kapcsolatok is gondoskodtak) a Magyarországra vonatkozó információk több történelmi rétege rakódott rá. A datálás szempontjából is lényegesnek tartjuk azt a megállapítást, hogy ez a regény nem egyszerűen csak „mese a hatalomról”, mint több más középkori társa, hanem egy olyan koncepciót tükröz, mely annak egyik „klasszikus” módja – a fiágon öröklődő dinasztikus királyság – mellett tesz hitet, s amelyre a XIV. századi Anjouk is előszeretettel építették politikájukat. A regénybeli Magyarország pedig ez esetben nem csak mint „mescország” szerepel, mint ahogy az Marczali Henrik már idézett megjegyzéséből kitűnhet, hanem valahol a valóság és a mese, a

Textes Littéraires Français. I–III. Genève 1985.

⁴⁹ Jacques de Bourbon könyvein lehetett olvasni azt a megjegyzést, melyet Marczali is idéz, hogy: „Iste liber est Jacobi II. dei gratia Jerus., Sicilie Hungarie, Dalmacie ac Croaciae, Srvie, Lodomeriae, Bulgarieque regis”. MARZALI: i.m. 88. A Franciaországban legismertebb „magyar” király, aki királyságainak számában és valós birtokainak lehetőségeivel az egyik leghíresebb korabeli uralkodó, René király volt. René magyar királyi aspirációinak köszönhető, hogy a korabeli ábrázolóművészet és nyugat-európai dekorációs művészet számos területén vannak jelen Magyarországra utaló elemek, a leggyakrabban természetesen René címerpajzsain, melybe a Magyar királyság szimbólumait 1434-től emelte bele. M-L. DES GARETS: *Le Roi René. Un artisan de la Renaissance Française au XVe siècle*. (1409–1480). Paris 1980. Az európai Anjou-szimbolikára lásd még Ch. de MÉRÉNDOL: *Le Roi René et la seconde maison d'Anjou. Emblématique, Art, Histoire*. Paris 1987.

*történelem és a fikció határmesgyéjén helyezkedik el, mely a történethez biztosítja a szükséges „egzotikumot”, de amelynek esetében jól érezhető, hogy valóban a korabeli királyságok egyik leghatalmasabbjáról van szó, mely tehetős, gazdag (s talán az is érzékelhető, hogy *mescreans* [hitetlen] erők veszélyeztetik), s a korabeli ember világképében ott található meg ahová maguk a „királyságukat visszahódítani” kívánó trónkövetelők konkrét hadi erővel alátámasztott, vagy éppen gyengeségével is megmosolyogtató ám gyakran határtalan csökönyösségű elképzeléseikben fokozatosan elhelyezték, s címeiket ismételve rendre hangsúlyozták: Jeruzsálem, Nápoly-Szicília királyságai mellett, a többi nagy keresztény királysághoz integrálva.*

FÜGGELÉK

„A magyarországi Károly úr regénye” (tartalom)

Gault, Magyarország királya és hitvese *Emeraude* (aki a német császár unoka-húga) örvendeznek kései gyermekük, Károly születésén, ám az országot állandó veszély fenyegeti a *csehek* (Boysmes, Boymians, Boesmes) részéről, akik rendszeresen az ország pusztulására törnek. Mindeztáig azonban *Gault* király sikerrel verte vissza támadásaikat. Az egyik győztes csatában foglyul ejtett a király közülük egy urat, aki azt színelte ezután, hogy kereszténnyé lett. *Guy* úr azonban csak a király figyelmének elaltatása érdekében cselekedett így, s miközben hízelgéssel megnyerte *Gault* jóindulatát, és annyira a bizalmába férkőzött, hogy a király rábízta Magyarország fővárosának *Rubie*-nek az őrzését is, azon mesterkedett, hogy az országot a csehek kezére játssza. Elérkezett a várt alkalom, amikor a király harcosai átmenetileg visszavonultak saját birtokaikra, s *Rubie*-t crós őrizet nélkül hagyták. Ekkor *Guy* titokban értesítette az ellenség fővezérét, hogy itt az alkalom a leszámolásra, azok pedig legott megjelentek *Rubie* kikötőjében és a várkapuk előtt, betörték a városba s „hitetlen csatakiáltások” (*enseigne des mescreans*) közepette lemészárolták a város védőit és lakóit. Menekült ki merre látott, s hírül vitték más keresztény városokba, hogy készüljenek a védekezésre. *Gault* királyt a támadás ebéd közben érte, s mikor a palotában elfogták őt és embereit a támadók, ellenállásra sem nagyon volt módja. Ott a csehek ura felszólította őt: „Magyarország királya, valljad a mi törvényeinket, vagy tüstént lenyakazunk!” S a király legott válaszolt is: „Hamis, gonosz hitetlen, én megvetem törvényeidet és bálványaidat (mahomés)...” A kézirat itt sérült; a folytatásból azonban tudjuk, hogy a király életével fizetett az ellenszegülésért. Az anya menekülését egy hű szolgáló segítette, aki gyermekével együtt megmentette őket, s a kimerült anyának és fiának támaszt nyújtott. Ezt követően a fáradtan alvó anyától egy *Tauppin* nevű bolond ellopja a kisdedit, s úrnőjéhez, *Goderes* úrhölgyhöz viszi, aki a gyermeket sajátjaként neveli. *Emeraude*, aki fiát végleg elveszítettnek hiszi, a *beginák* Franchise-ben lévő kolostorában talál menedéket.

A cselekmény másik szálán *Duglose* királya, idős kora ellenére, házasságra készül, létrehozza a Rózsalovagok Rendjét és fényes bajvívásokat rendez. Követei útján nőül kéri *Satine* hercegnőt, akinek szépségéről sokat hallott. *Satine* életét, – aki nem nagy meglepéssel veszi tudomásul hogy egy aggastyán hitvesévé lesz – udvari ünnepek és bajvívások sora hivatott színesíteni. Időközben Károly, aki *Goderes* úrnő két unokaöccsével együtt kitűnő nevelést kap, eléri tizennyolcadik életévét, találkozik egy remetével, aki apjának egykori fegyvertársa volt és aki őt felismeri. Károly így

tudja meg, hogy ő Magyarország királyának a fia és jogos örököse. Elhatározza azonban, hogy származását egyelőre titokban tartja, s úgy dönt, hogy csupán anyjával közöljék a hírt, hogy életben maradt.

Károly, aki apjához méltó kíván lenni, a lovagok sorába óhajt jutni. Előkészületként Goderes úrhölgytől kék színű fegyvereket kér. *Avrantine* hercege lovaggá üti őt, unokafivéreivel valamint saját fiaival egyetemben (Montferrat, Lamer, Boussigault, Franczoys). Ezután kalandok sora következik.

A Károlyra váró kalandok közül az első, hogy megment egy ifjú hölgyet, akit négy lovag üldöz, megöl egy óriást és egy griffmadarat, megszabadít egy varázslat alól több Rózsalovagot, s ajánlásukat kéri Duglose királyához, aki már kíváncsian kutatja a dicsőséges Kék Lovag kilétét.

Közben társai is sikereket érnek el, Lamer válaszol egy Rózsalovag kihívására és legyőzi őt, majd barátokká lesznek; Boucicaut egy forrásnál megment egy ifjú hölgyet, *Cherry*-t és az apját, s az ifjak egymásnak szerelmet fogadnak.

Egy vadászat alkalmával Satine-t elrabolja egy szörnyeteg. A király vigasztalan, ám Károly megöli a szörnyet, s a két főszereplő szerelemre gyúl egymás iránt. Ekkor Károly, egyelőre titoktartást kérve, felfedi valódi nevét és származását. A többi lovaggal együtt, akik számos próbatételen esnek át, Károly is Duglose királyának udvarába megy, s a király által rendezett lovagi torna győztese lesz. A fényes győzelmet követően ismét útrakel, és kalandok sorát éli meg: vadembereket, szárnyas lovagot öl meg, fogóságban lévő szűzet szabadít ki (*Joubarde*), de szerelmének ellenáll, istenítélet-párviadalban szabadítja meg Satine barátnőjét (*Orengé*) a máglyahaláltól, *Ridemore* lovagot, fegyverbarátját, hat rózsalovaggal együtt kiszabadítja a *Könyörtelen Lovag* (*Chevalier Sans Merci*) rabságából, és még számos egyéb hőstettet hajt végre, melyek során mindig példamutatóan cselekszik. Károly dicső kalandjainak egy része különböző hölgyekhez kapcsolódik, akikkel mindannyiszor kifogástalanul viselkedik, és többé-kevésbé erőteljes csábításainak (ha erre sor kerül) határozottan ellenáll. Mind győzelmeinek, mind ellenállásainak hírére rendre megviszi valaki Duglose királyához és királynőjéhez (gyakran maga az érintett, akit Károly küld oda hírrel, vagy éppen a győzelme jogán elnyert kincsekkel együtt). Amikor az egyik visszautasított szerelmes hölgy (*Aiguebelle*, intrikába fog és elhítteti Satine-nal, hogy Károly viszonzta szerelmét, és ez Károly tudomására jut, az elkeseredett lovag elbujdosik és megőrül. Az örületből *Joubarde* csodafüvei gyógyítják ki.) Az események úgy alakulnak, hogy Satine-t lelkiismeretfurdalás kezd gyötörni Károssal kapcsolatban, s egyre nyugtalanabb, hogy a szerelmesé keresésére indult lovagok dolguk végezetlenül térnek vissza, s így hét lovag kíséretében ő maga indul utána beginaruhát öltve. *Joubarde* kastélyában találak egymásra, és összebékülnek. Tekintettel azonban a kötelező hitvesi hűségre, a többi lovag előtt Satine nem kívánja megvallani szerelmét Károly iránt, sőt Duglose király iránti hűségének ad kifejezést. A történet ismét Duglose királyának udvarában folytató-

dik, és döntő fordulatot vesz: a király egy vadászat alkalmával sebet kap és meghal. Lamer, hasonlóan több már említett lovaghoz, akiket sorsuk Károlyhoz kötött, meg-nősül és egy új lovagrendet alapít, a *Gerlicék Rendjét* (Ordere des Chevaliers de la Tourterelle). Férje halálát követően Satine *Ragamosse* hercegségét kapja, s titkos fo-gadalmat köt Károllyal, hogy a hitvese lesz. Ezt követően Károly Magyarország vissza-hódítására indul, Satine pedig kegyes cselekedetekkel tölti idejét. Ezzel a színhely ismét Magyarország lesz.

Károly, mintegy húszezres lelkes sereg élén a tenger felé tart, hogy azon átkelve Magyarországra induljon. Tekintettel arra, hogy ő mindenfelé nagy szeretetnek örvendett, serege egyre gyarapszik, sorra jönnek a segítségére. (Az érkezők között természetesen régi jóbarátok és nemes rokonok is vannak, s minden újabb találkozás alkalmat ad fényes ünnepségek rendezésére). Károly a sereg útrakelése előtt lelkesítő szavakat intéz kapitányaihoz, amikor Duglouse flottája készenlétben áll, hogy a csapa-tokat Magyarországra szállítsa. A főemberek (köztük Avratine és Romances hercegei valamint Belle-Osane grófja) Károly hajóján indulnak a nyílt tenger felé, s jó széllel egy hét sem kellett, hogy *Grilloise* kikötőjébe érkezzenek. Legott lóra szálltak, s elin-dultak a közeli *Libourne* városába, mely nem került a csehek (*Boesmes*) kezére, mivel egy hűséges nemesúr, *Gautage* (aki birtokait a magyar királytól kapta) vitézül védel-mezte. (Gautage-ról azt is megtudjuk, hogy amint tudomására jutott, hogy mi lett a magyar király sorsa, egyéb birtokait hátrahagyva, minden erejét e város védelmére fordította.) A csehek váratlan betörésétől tartó Gautage úr, látva az érkező idegen sereget, riadót fújat, és Károly hírnökét, cseltől tartva, gyanakvással fogadja, hiszen a remete, aki Gault király halálhírét hozta, arról, hogy a király gyermeke túlélte a táma-dást, nem tett említést. Károlyt nagyon megnyugtatta a hír, hogy a városban „kereszté-nyek” (*Chrestiens*) vannak, és készségesen elfogadja Gautage gyanakvó alapállásának indokait, s előbb, a várkapitány kérésének megfelelően, Avratine herceg tisztázza a helyzetet. Károly bevonulását a városba örömműnnp kíséri, majd a további harcra in-duló csapat vezérkara a terveket beszéli meg. Károly köszönetet mond a várkapitány-nak bátor helytállásáért, hűségéért, s ígéretet tesz neki arra, hogy busás jutalomban lesz része. Gautage tájékoztatja a Magyarország visszahódítására induló urakat, hogy a „csehek Rubie városában vannak”, közöttük egy újonnan érkezett úr, *Malifer*, a nagy-hatalmú vezér. Ő, és az áruló Guy kormányozzák a várost, s kísérleteket tettek Li-bourne elfoglalására is, de az erős ellenállás, az éberség meghiúsította terveiket. A várkapitány ezt követően arra biztatja Károlyt, hogy Rubie ostromát mielőbb kezdje meg, aki a javaslatot elfogadja, s miután aznap vendégül látják a város előkelőit, más-nap, az ostromhoz szükséges eszközökkel felszerelve, a reggeli mise meghallgatását követően Rubie irányába vették útjukat.

Amint a város alá érkeztek, ostromlétraikat a falakhoz támasztották, s rajtuk Károly elsőként indult támadásra a harcosok élén. Amint a csehek a zajt meghallották,

igyekeztek fegyverre kapni és védelmüket megszervezni; – Károly emberei azonban oroszláncként harcoltak, lovagjai kinyitották a várkapukat, s az ellenséget kézitusában leölték. Károly egyenesen a palotához vágatott, ahol rátalált Malifer-re és az áruló Guy-re. A már fegyverben lévő Malifert párviadalban megölte, fejét levágta és lándzsára tűzve Rubie főkapujára tétette. Guy-t, a hűtlen árulót, aki hiába próbált menekülni, elfogta, s hívatta a városi hóhért, meghagyván neki, hogy foglyát vigye azonnal a vérpadra, s előbb tagjait vágja le, majd nyakazza le. A hóhér a parancs szerint cselekedett, a gaz főúr végtagjait a város négy kapujára szögezték, testének maradványát pedig a bitóra akasztották.

Ezután Károly számba vétette a városban talált kincseket, s szétszította katonái között, ami gazdagságot pedig a palotában talált, azt közvetlen kíséretének biztosította. Másnap a templomban kegyes adományokat tett, s a városba özönlő, örvendező előkelők és nemes lovagok több napos ünnepre gyűltek össze. Az ország többi részének meghódítását követően Károly embereit maradásra kérte, ő maga pedig, a koronázási ceremóniára készülve édesanyjáért indult. Unokafivéréivel és száz jó lovassal ismét átkel a tengeren, a *Franchise*-ban lévő beginakolostorba megy, ahol már tudják az örömhírt, hogy királyságát visszaszerezte. Az apátságnak gazdag adományokat tesz, s anyjával együtt elindulnak a magyarországi koronázásra, ahová magukkal viszik az őt felnevelő Goderes úrhölgyet is. Rubie-ben a koronázás igen ünnepélyes külsőségek között zajlik a város nagytemplomában, ahová Károly pompázatos királyi öltözékben vonul be, miközben „a koronát előtte viszik”. A ceremóniát követően több hetes nagy multság következik; a vígságban csak a király mutat méltóságteljes visszafogottságot.

Az ünneplést követő második hét végén a királynő és Goderes úrhölgy visszatérnek saját országukba, adományokkal dúsan megrakodva, Károly pedig elkezdí bejárni országát, hogy királysága minden területét megismerje. Bármerre is visz az útja, mindenhol nagy megbecsülés és szeretet övezi.

Eközben Satine hercegségével ismerkedik, ahol nagy népszerűségnek örvend. Szépségének és jóságának gyorsan híre megy, s *Auvremaine* hercege feleségül kéri. Mivel Satine a kérést elhárítja, a herceg úgy határoz, hogy fegyverrel szerzi meg őt és a hercegséget. A veszélyeztetett helyzetben lévő ifjú özvegy azt a tanácsot kapja hű embereitől, hogy forduljon segítségért Magyarország királyához. Megfogadván a jó tanácsot, hírnökét, *France*-ot, ajánlólevéllel látja el és Magyarországra meneszti Károly segítségét kérve szorongatott helyzetében. *France*, átkelve szárazon és vízen, az idilli állapotokat mutató Magyarországra ér (ez a helyzet az ország bölcs királyának köszönhető), a király elé jut, aki módfelett örvendezik azon, hogy Satine segítségére lehet: örömeiben *France*-nak „háromszáz magyar forintot ad”, és azt az ígéretet teszi, hogy három héten belül a helyszínre siet.

Károly ezekután késedelem nélkül összehívja fegyvereseit, lovagjait, és útnak indul. Útközben találkozik Auvremaine herceggel, akinek serege éppen Satine és hercegsége erőszakos meghódítására készül. Károly négy szemközt szól vele, feddőleg beszél hozzá, mondván, hogy nem való a királynő vesztére törni azért, mert nem kívánja szerelmét viszonzni, mert hát lehetséges, hogy nem akar házasodni, vagy éppen mást szeret, s ez olyan dolog, amit nem illő egy lovagnak „nem tiszteletben tartani”. A herceg azonban arra hivatkozik, hogy szerelme oly nagy, hogy nem nyerhet más módon orvoslást. Kettejük párbeszédét követően személyes párviadalra kerül sor közöttük: kemény és szoros küzdelem után Károly legyőzi ellenfelét, aki legyőzőjének hűséget fogad, s invitálására vele tart a királynő udvarába, és kéri (el is nyeri) annak bocsánatát. Rövidesen sor kerül Károly és Satine eljegyzésére, majd egy héttel később az esküvőre is, valamennyi dicső lovag és úrhölgy jelenlétében. (Ez az első és egyetlen ünnepség, ahol Károly is táncol.) A násznép rövidesen visszavonul, majd hasonlóképpen cselekszik a királyi pár is. Auvremaine herceg gyorsan vigasztalódik, mert ismét halálosan szerelmes lesz, ezúttal az esküvőn jelenlévő egyik hölgybe; – házasságukat Károly segítségével sikerül létrehozni. A vigasságot követően Ramagosse hercegségének fővárosából, *Clervoye* kikötőjéből a királyi pár Magyarországra indul; útjuk nyolc napig tart.

Magyarországon minden eddigig felülmúló fogadtatásban van részük. Károly anyja és hitvese nagyszerűen megértik egymást, s egy hónapon át tart az ünneplés, melynek eltelte után csak a legközelebbi barátok maradnak és folytatják tovább a vigasságot, minekutána Károly anyja jelzi végérvényes visszavonulási szándékát a beginák kolostorába, ahová a királyi udvartartás is elkíséri.

A visszaúton Károlyra újabb megpróbáltatások várnak: egy lovag, aki hallotta hogy „Károly a világ legnemesebb és legbátrabb lovagja”, párviadalra hívja őt, úgy, hogy sorjában ötven ellenféllel kell megmérkőznie. Károly legyőzi mind az ötven lovagot, s hírnöke útján tájékoztatja a sikerről Satine-t; a legyőzött lovagok pedig sorban Satine elé vonulnak, aki – férje unszolására – visszaadja szabadságukat, s egyben meghívja őket a királyi udvar mulatságaira. Ismét bebizonyosodik, hogy Károlyhoz mérhető lovag nem létezik, s hogy Satine a legszebb és a legbölcsebb királyné.

Az ünneplésnek – vigasságnak egyszer azonban csak vége szakad, a vendégek elbúcsúznak és visszatérnek saját országukba. A békében, boldogságban, vidámságban élő királyi párt ezután is sokan keresik fel, a rászorulókön rendre segítenek, s jótéteményeik miatt „az egész világ csak jót mond róluk”. Tisztes kort élnek meg így békében és szeretetben, „megőrizvén testük-lelkük tisztaságát, sok szép gyermekük születik, fiúk s leányok egyaránt, s egyik leányukat a francia király hitveséül adják, de a többiek is előkelő házasságok várományosai lesznek”.

Histoire et fiction: Le Roman de Messire Charles de Hongrie

L'existence d'un roman arthurien, lié à l'aventure d'un roi de Hongrie, a été révélée pour la première fois dans l'historiographie hongroise par les recherches systématiques menées au cours de la deuxième moitié du 19e siècle. Les travaux récents mettent à la disposition des chercheurs des textes jusqu'ici peu accessibles, dont le Roman de Messire Charles de Hongrie.

Le manuscrit, dont l'édition excellente nous devons à M. L. Chênerie, est une copie du début du 16e siècle, reliée à deux autres manuscrits médiévaux. Son auteur est inconnu, ainsi que le destinataire éventuel de l'oeuvre et la date de sa rédaction, ce qui rend extrêmement difficile la présentation et la datation du texte. Faute d'appui linguistique solide, les tentatives de datation se fondent sur les repères historiques transmis par le texte. Tout porte à croire, que les deux datations connues, celles de Lawrence-Goldstein (milieu du XVe siècle) et de M.-L. Chênerie (extrême fin du 15e siècle) – du point de vue historique – ne sont pas suffisamment fondées.

D'après les renseignements historiques, le roman est lié à la personne et à l'histoire de l'arrivée au trône hongrois de Charles Robert (Caroberto), et date vraisemblablement du XIVe siècle. La reprise du thème n'est peut-être pas étrangère à l'aventure malheureuse de Charles de Durras.

Notre étude propose donc une nouvelle datation et s'efforce de nuancer les analyses historiques des deux excellentes spécialistes de langue et de littérature médiévales, en soulignant le caractère „fable sur le pouvoir” du roman, dominé par l'exaltation du pouvoir royal, de l'hérédité dynastique liée aux droits de l'aîné de la lignée masculine, et présente le roman comme un témoignage de la présence du Royaume de Hongrie et de son roi dans l'univers de la Chrétienté médiévale où ils occupent une place prestigieuse, annonçant déjà l'image qu'avait l'Europe de la Renaissance au XVe siècle sur la Hongrie.